

Ouderen en eindeloopbaan in 50 tabellen

Genderjaarboek 2006
MV United

De publicatie 'Genderjaarboek 2006' is de opvolger van het 'Genderzakboekje' dat op initiatief van het ESF-Agentschap Vlaanderen de voorbije drie jaar werd uitgegeven. Het tweede boekje van dit genderjaarboek – een handige compacte uitgave met vier aparte boekdeeltjes – handelt over 'ouderen en eindeloopbaan'. Met dit thematisch deel willen we de lezer een omvattend beeld geven van de arbeidsmarktsituatie van vrouwen en mannen in de latere fasen van hun loopbaan. Duidelijk en betrouwbaar cijfermateriaal kan het eindeloopbaandebat voeden. De tabellen en figuren zijn tot stand gekomen op basis van de meest geschikte én recente bronnen, en gaan telkens vergezeld van leesbare commentaar.¹

Als er één onderwerp is dat de voorbije jaren met recht en rede tot bovenaan de politieke agenda is geklommen, is het wel de betaalbaarheid van onze pensioenen – en onze sociale zekerheid – in het licht van de vergrijzing. Méér mensen aan het werk krijgen en de werkenden langer aan de slag houden, zijn de voornaamste troefkaarten die worden uitgespeeld om de stijgende kosten van een steeds ouder wordende bevolking ook in de toekomst te kunnen blijven dragen. De toenemende veroudering van de bevolking bezorgt niet alleen onze binnenlandse politici grijze haren, ook de Europese beleidsmakers houden sinds geruime tijd de vorderingen van de lidstaten om de werkzaamheid van hun bevolking op te krikken nauwgezet in de gaten. Het Generatiepact van 23 december 2005 poogt een eerste omvattend antwoord te bieden op deze maatschappelijke uitdagingen.

Hoewel het eindeloopbaandebat op het eerste zicht genderneutraal verloopt, zijn er bij nader inzien toch belangrijke verschillen tussen oudere vrouwen en mannen en hun relatie tot de arbeidsmarkt. Beide seksen volgen andere loopbaanpaden en de geleidelijk opgebouwde carrièreverschillen stapelen zich op tot een brede seksekloof aan het einde van de loopbaan. Dit heeft belangrijke gevolgen voor de pensioenopbouw en de financiële positie van vrouwen na pensionering. Het uit huis gaan werken van vrouwen duwt de globale werkzaamheidsgraad van de bevolking mee omhoog en vormt

zo een financiële buffer tegen de kosten van de vergrijzing die nog niet ten volle is uitgespeeld. Dat een blijvende deelname aan het beroepsleven ook voor vrouwen de norm werd, is een recent gegeven dat vooral voor jongere generaties vrouwen opgaat. Bij de oudere vrouwen tellen we nog heel wat huisvrouwen die vervroegd de arbeidsmarkt hebben verlaten voor hun gezin of zelfs nooit zijn togetreden tot het beroepsleven.

Om aan de vergrijzing het hoofd te bieden, zijn er verschillende oplossingen mogelijk. Het huidige beleid, zowel Belgisch als Europees, legt vooral de nadruk op een toename van het aantal werkenden, ook in de oudere leeftijdscategorieën.

Werkende ouderen

Zowel in het Vlaams Gewest als in België zijn in 2005 ongeveer 46 op de 100 vijftigplussers aan het werk. Ten opzichte van de Europese Unie (EU-25) kampt ons land met een grote achterstand: daar heeft meer dan 53% van de ouderen een betaalde baan. Vrouwen hebben minder vaak een job dan mannen: 34,1% van de vrouwelijke vijftigplussers in Vlaanderen is aan het werk – dat is een op de drie – tegenover 57,6% bij de mannen. Die achterstand van vrouwen is in Vlaanderen groter dan gemiddeld in Europa. Van de Europese vrouwen is 44,6% aan het werk, tegenover 62,6% bij de mannen.

Ons land komt dus slecht uit de Europese vergelijking. Wanneer we echter ook de werkzaamheidsgraad van de jongere leeftijdsgroepen in de vergelijking betrekken, bekomen we een meer genuanceerd beeld.

Bij de min-25-jarigen ligt de werkzaamheidsgraad het laagst omdat deze leeftijdsgroep veel studenten omvat. In het Vlaams Gewest heeft 29,7% van de 15-24-jarige vrouwen een betaalde baan, tegenover 33,8% van de mannen in die leeftijdsgroep. Belangrijk is echter het aandeel werkenden bij de midden-groep: bij de Vlaamse 25-49-jarigen is 79,4% van de vrouwen en 91,6% van de mannen aan het werk. Dat is opvallend meer dan gemiddeld in de Europese Unie. Daar zien we 69,9% van de vrouwen en 86,1% van de mannen aan het werk. In de midden-groep overtroeft het Vlaams Gewest dus de Europese Unie, terwijl we in de oudere leeftijdsgroepen achterop hinken. Het fenomeen van de samenge-drukte loopbaan wordt hiervoor vaak met de vinger gewezen. Vlamingen zijn massaal beroepsactief tijdens een relatief korte periode van hun leven. De hoge activiteit tussen 25 en 49 jaar zou er mee voor verantwoordelijk zijn dat Vlamingen het minder lang volhouden en op relatief jonge leeftijd de arbeidsmarkt verlaten.

Toch is het huidige werkzaamheidspeil van Vlaamse vijftigplussers niet zó slecht als we zien van waar we komen. In 1988 was de helft van de mannelijke vijftigplussers aan het werk. Bij vrouwen bedroeg dit percentage slechts 13,1%. Vooral de werkzaamheidsgraad van oudere vrouwen is dus de jongste decennia sterk toegenomen. De voornaamste re-

den is de vervrouwelijking van de arbeidsmarkt, die ook bij de vijftigplussers tot uiting komt: de huidige generatie vrouwen van boven de vijftig is in de loop van haar leven steeds actiever geweest op de arbeidsmarkt dan de vorige generaties. De oudere vrouwen van morgen zullen echter nóg actiever zijn op de arbeidsmarkt dan die van vandaag. De vervrouwelijking van de arbeidsmarkt zal dus de komende jaren nog zorgen voor een bonus op het vlak van de werkzaamheidsgraad bij vijftigplussers.

Niet-werkende ouderen

Tot zover de vijftigplussers die aan het werk zijn. De meerderheid van de ouderen is echter niet of niet meer aan het werk. In 2005 zijn er 600 000 niet-werkende vijftigplussers, waarvan meer dan de helft vrouw is. Een van de belangrijkste statuten waarin we niet-werkende vijftigplussers terugvinden is het voltijds brugpensioen, dat vooral vaak bij mannen voorkomt. Zowat een op de vier niet-werkende mannen van vijftig jaar of ouder is op brugpensioen. In vergelijking met twee jaar eerder, in 2003, is hierin nauwelijks iets veranderd. Van de niet-werkende vrouwen tussen 50 en 64 jaar daarentegen, is in 2005 slechts 3% met voltijds brugpensioen.

Een tweede belangrijk statuut is dat van vrijgestelde werkloze. Dit zijn oudere werklozen die een vrijstelling hebben om zich als werkzoekende in te schrijven; zij zijn dus niet meer beschikbaar voor de arbeidsmarkt. 9,9% van de niet-werkende vrouwelijke vijftigplussers en 14,8% van de mannen bevonden zich in 2005 in dit statuut. Belangrijk is dat hun aantal ten opzichte van 2003 sterk is gedaald. Dat is een gevolg van de verstrakking van de regelgeving sinds 2002. Vanaf toen werd de leeftijd om van een vrijstelling te kunnen genieten stelselmatig opgetrokken van 50 jaar tot 58 jaar in 2004.

Dat betekent concreet dat minder vijftigplussers een vrijstelling krijgen en dus meer onder hen beschikbaar moeten blijven voor de arbeidsmarkt. Dat zien we weerspiegeld in de cijfers van de niet-werkende vijftigplussers die bij de VDAB ingeschreven staan als werkzoekend. Hun aantal is tussen 2003 en 2005 verdubbeld, zowel bij vrouwen als bij mannen.

Niet-beroepsactieve ouderen

Naast de werkenden en de werklozen is er een grote groep ouderen die zich niet meer actief aanbiedt op de arbeidsmarkt. Ongeveer 780 000 vrouwen en 435 000 mannen tussen 40 en 64 jaar zijn niet-beroepsactief. Het aandeel niet-beroepsactieven in de bevolking neemt toe naarmate de leeftijd stijgt. Bij de vrouwen ligt het aandeel niet-beroepsactieven telkens hoger dan bij de mannen (figuur 1).

Richten we onze aandacht om te beginnen op de huisvrouwen. We zien dat het aandeel huisvrouwen in de bevolking toeneemt met de leeftijd: van de 40-49-jarige vrouwen is 13,6% huisvrouw, terwijl dat bij de 60-64-jarigen oploopt tot 32,1%. We kunnen hieruit niet concluderen dat vrouwelijke vijftigplussers met het ouder worden de arbeidsmarkt verlaten om de zorg voor de (klein)kinderen en/of het huishouden op te nemen. Deze cijfers illustreren daarentegen een generatie-effect: de vrouwen in de oudere leeftijdsklassen behoren tot een generatie die van jongsaf aan vaker niet-beroepsactief was. Hier vinden we dus nog heel wat vrouwen die nooit de arbeidsmarkt hebben betreden maar altijd voor het huishouden hebben ingestaan, alsook vrouwen die

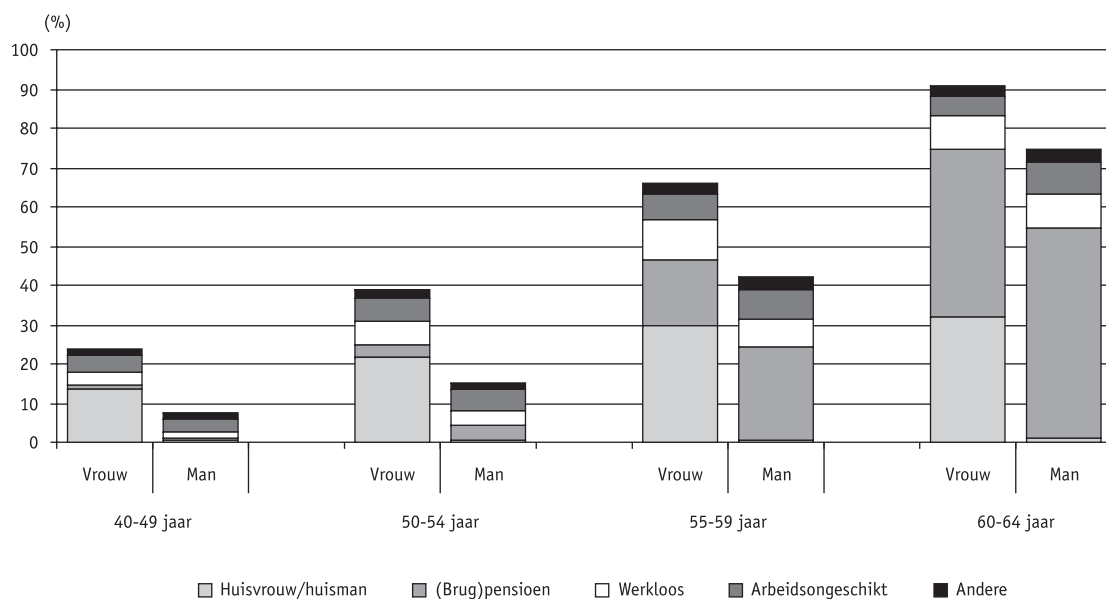
relatief vroeg zijn uitgetreden. Bij jongere generaties komt dit 'kostwinnersmodel' steeds minder voor. Jongere generaties vrouwen betreden steeds vaker de arbeidsmarkt en werken vermoedelijk langer door dan oudere generaties.

Een tweede statuut dat erg belangrijk is bij de niet-beroepsactieven is het pensioen en het brugpensioen. Logischerwijs neemt het aantal gepensioneerden toe met de leeftijd. In de groep 60-64-jarigen is 42,5% van de vrouwen met (brug)pensioen en 53,5% van de mannen. Het verschil tussen vrouwen en mannen kan gedeeltelijk verklaard worden door het brugpensioen, een stelsel dat zoals reeds vermeldt vaker door mannen wordt gebruikt. Het brugpensioen komt veel voor in voornamelijk mannelijke zware industriële sectoren.

Een beperkt aandeel van de niet-beroepsactieven geeft aan arbeidsongeschikt te zijn. Vooral in de oudere leeftijdscategorieën ligt dat aandeel bij mannen iets hoger dan bij vrouwen: van de 60-64-jarige mannen is 8,5% arbeidsongeschikt tegenover 5% bij de vrouwen. Tot slot geeft nog een klein aandeel ouderen aan werkzoekend te zijn of in een andere niet-beroepsactieve situatie te zitten.

Figuur 1.

Niet-beroepsactieve bevolking naar leeftijd en activiteit (40-64 jaar; Vlaams Gewest; 2005)

Bron: ADSEI EAK (Bewerking Steunpunt WAV)

De uitstap uit de arbeidsmarkt

We hebben reeds onze blik gericht op de werkende ouderen en vervolgens op de niet-werkende vijftigplussers. In een volgende stap werpen we ons licht op de overgang tussen beide statuten. Voor vrouwelijke en mannelijke vijftigplussers in België die al dan niet aan het werk zijn in 2004, kunnen we nagaan wat hun arbeidsmarktpositie een jaar later is. We bekijken in eerste instantie de niet-werkenden in 2004. Nagenoeg alle niet-werkende ouderen zijn een jaar later nog steeds niet aan het werk; met name 99% van de vrouwen en 98,3% van de mannen. De transitie van werkloosheid of inactiviteit naar een job is een rareiteit, slechts 1% van de niet-werkende vrouwen en 1,7% van de mannen is een jaar later aan het werk.

Ten tweede valt op dat ook bij de werkenden de overgrote meerderheid stabiel is in zijn situatie. Zo heeft 92,4% van de werkende vrouwen in 2004, nog steeds een baan in 2005. Bij de mannen is een jaar later nog 93,3% aan het werk. Maar we zien ook jaarlijks 7,6% van de werkende vrouwen en 6,7% van de werkende mannen de overgang maken van werk naar niet-werk. We kunnen aannemen dat dit nagenoeg altijd een definitieve uittrede uit de arbeidsmarkt betekent, want we zagen net dat de omgekeerde weg – van niet-werk naar werk – nauwelijks voorkomt.

Gemiddeld verlaten vrouwen de arbeidsmarkt op 57,5-jarige leeftijd. Dat is vroeger dan mannen; zij treden gemiddeld op 59 jaar uit. Vooraleer we ingaan op de verschillende uittredekanalen, wijzen we op het verschil tussen de uittredeleeftijd en de pensioenleeftijd. De dag waarop iemand stopt met werken, valt doorgaans vroeger dan het moment waarop zij of hij voor het eerst een wettelijk rustpensioen ontvangt.

Gemiddeld verlaten vrouwen en mannen de arbeidsmarkt iets meer dan twee jaar voor ze met officieel rustpensioen gaan. Vrouwen treden gemiddeld uit op 57,5 jaar en ontvangen een eerste pensioenuitkering op 59,8 jaar. Mannen staken hun activiteiten op de arbeidsmarkt gemiddeld op 59 jaar en ontvangen voor de eerste keer een wettelijk rustpensioen op 61,2 jaar. Heel wat werkenden komen dus reeds vóór de dag van hun officiële pensionering in de niet-beroepsactiviteit terecht.

Naast het officieel rustpensioen bestaan er bijgevolg nog verschillende andere uittredekanalen waarlangs ouderen de arbeidsmarkt verlaten. Het onderscheid tussen vervroegd rustpensioen, conventioneel brugpensioen en officieel rustpensioen verdient een woordje uitleg. Ouderen die met vervroegd rustpensioen zijn, ontvangen een wettelijke pensioenuitkering maar hebben de officiële pensioenleeftijd nog niet bereikt. Een vervroegd rustpensioen is mogelijk vanaf 60 jaar. Bij conventioneel brugpensioen ontvangen ouderen een werkloosheidsuitkering tot ze de officiële pensioenleeftijd bereiken. Brugpensioen kan in de regel vanaf 58 jaar. Bij het officieel rustpensioen situeren we ouderen die een pensioenuitkering ontvangen en die de officiële pensioenleeftijd hebben bereikt. In 2001, het jaar van analyse, was de officiële pensioenleeftijd voor vrouwen 62 jaar en voor mannen 65 jaar.

De grootste groep treedt uit via een vervroegd rustpensioen, zowel bij vrouwen als bij mannen gaat het om ongeveer drie op de tien uittredekanalen. Het conventioneel brugpensioen is bij mannen veel belangrijker dan bij vrouwen. Twee op de tien mannelijke uittredekanalen tegenover een op de tien vrouwelijke uittredekanalen verlaten de arbeidsmarkt via het brugpensioen. Vrouwen treden dan weer vaker uit via het stelsel van de werkloosheid (16,2% tegenover 9,6% bij mannen) en ook iets vaker via loopbaanonderbreking, hoewel dat stelsel slechts beperkt wordt gebruikt als uittredekanaal: 2,2% van de uittredende vrouwen maakt hiervan gebruik tegenover 0,9% bij de mannen. Bij de vrouwen verlaat een grote groep de arbeidsmarkt via andere kanalen (29,7%), waarbij het kan gaan om vrouwen die stoppen met werken en zich toeleggen op huishoudelijke arbeid of om arbeidsongeschiktheid. Bij de mannen is deze groep kleiner, namelijk 22,4%.

Tot slot gaan we in op de invloed van de gezinssamenstelling op het uittredegedrag (figuur 2). Onderzoek wijst immers uit dat de beslissing om uit te treden niet enkel afhangt van de kenmerken en ervaringen van het betrokken individu, maar ook van die van de levenspartner en het gezin.

De invloed van de gezinssamenstelling is groter bij vrouwen dan bij mannen. Er zijn bij mannen weinig verschillen naargelang de gezinspositie. Enkel de mannen met een partner, maar zonder inwonende kinderen treden later uit. Bij de vrouwen

zien we dat degenen met inwonende kinderen gemiddeld vroeger de arbeidsmarkt verlaten, bij uitstek de vrouwen met partner en een of meerdere kinderen. Een oude economische wijsheid stelt dat kinderen tijd en geld vragen, en het is blijkbaar nog steeds in de eerste plaats de moeder die tijd investeert in het gezin, terwijl de vader voor het gezinsinkomen zorgt. Voor vrouwen met partner is het bovendien financieel makkelijker om vroeger te stoppen dan voor alleenstaande moeders.

De grootste verschillen tussen vrouwen en mannen nemen we waar in de gezinsposities met een partner. Ongeacht of er kinderen zijn of niet, stoppen vrouwen met een partner vroeger met werken dan mannen. Vrouwen nemen vaker dan hun partner de zorg voor het gezin of andere zorgbehoevenden voor hun rekening. Bovendien wordt bij samenwonenden het inkomen van de vrouw vaak als tweede inkomen beschouwd, dat makkelijker kan wegvallen als het niet meer nodig is.

Dat het hebben van een partner en/of kinderen een grote invloed heeft zien we ook bij de alleen-

staanden: als er geen partner of kinderen zijn dan is er geen verschil in de uittredeleeftijd. Dat komt omdat alleenstaande vrouwen langer blijven werken dan andere vrouwen, zodat het verschil met mannen wegvalt. Dat alleenstaande vrouwen langer blijven werken komt onder meer door hun financiële situatie: ze hebben gemiddeld een lager gezinsinkomen dan andere vrouwen. En bovendien is het werk voor alleenstaanden een relatief belangrijke bron van sociale contacten die ze niet gemakkelijk opgeven.

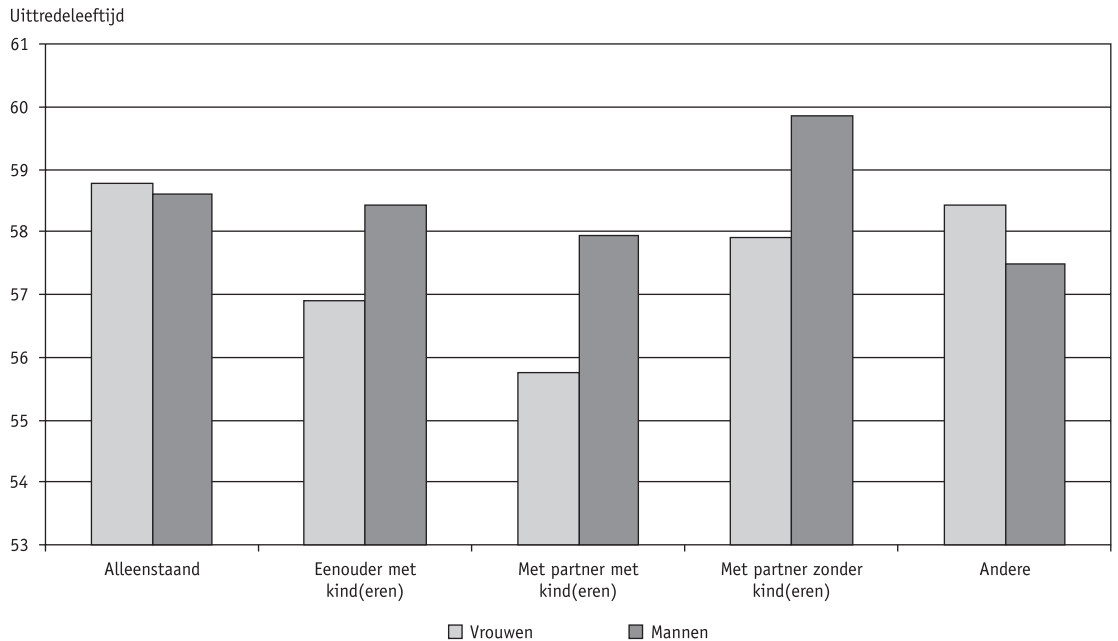
Annick Van Woensel
Steunpunt WSE

Noot

1. De publicatie 'Genderjaarboek 2006. MV United' is gratis te bestellen bij het ESF-Agentschap via mail wendy.vandenbroeck@esf-agentschap.be of telefonisch 02/546 22 31.

Figuur 2.

Uittredeleeftijd naar gezinspositie (bevolking 51-70 jaar; België; 2001)

Bron: PMBA (Bewerking Steunpunt WAV)